

עומקא דפרשה

הקב"ה לחברותא או שיעור
קובעי עיתים

שיור אמה על אמה

אבילות וזכר לירושלים

שער הצינן

צביעת האמה על אמה

תיקון חצות

שואל כענין

תגובות

דין הוא שנגזור

פר' דברים - בעניני זכר לחורבן

בס"ד ערש"ק פר' דברים - חזון, ה' מנחם אב תש"ע

אבילות וזכר לירושלים

צביעת האמה על אמה

הרב יצחק ליסיצין

הרב צבי רותן

א. בר"ה ל ובסוכה מא. אמתנ"י דהתקין ריב"ז שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש, פריך מנא לך דעבדינן זכר למקדש, אמר רבי יוחנן דאמר קרא ציון היא דורש אין לה מכלל דבעיא דרישה. והנה מצינו גם בפסחים קטו. זכר למקדש כהלל, ובמנחות סו. על ספיה"ע זכר למקדש הוא, ועי' יומא י"ט: שבנהרדעא היו עושין זכר למקדש להיות ניעורים בליל יו"כ. ובפשוטו י"ל דהגמ' לגבי לולב היא מקור לכולהו דעבדינן זכר למקדש.

כתב בשו"ע סימן תק"ס סעיף א' משחרב בית המקדש תקנו חכמים שהיו באותו הדור שאין בונים לעולם בנין מסויד ומכוויר כבנין המלכים אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד והיינו שבאותו אמה יהיה בלא סיד רק בטיט לבד.

אבל לרמב"ם (בפ"מ סוכה) שלכל ירושלים יש דין מקדש לנטילת לולב מה"ת כל ז', ועי' בכור"י (תרנ"ח סק"א) דאפשר שהוא גם בזה"ז, נראה דידוקדק שפיר דזוקא לגבי לולב דעבדינן זכר למקדש דהיינו זכר לירושלים, מקשה הש"ס מנלן דעבדינן זכר לירושלים, ומייתי מדכתוב דציון בעיא דרישה, וציון עירך היא ירושלים. משא"כ ק"פ וספיה"ע ועבודת יו"כ דכה"ג שהם דוקא כשיש ביהמ"ק, פשיטא דעבדינן זכר לבהמ"ק.

והנה נחלקו הפוסקים האם מותר לצבוע את האמה על אמה בצבע שחור, הלבוש שם בסעיף א' כתב וז"ל מה שנוהגים עכשיו הבונים בתים ומסיידין אותו שמסיידין ומכיירין אותו כולו ואח"כ משחירין אמה על אמה כנגד הפתח לא יפה הם עושים כי אדרבה השיחור זה אינו משנה את הבנין אבל מייפהו ומשמח הלב כשאר ציורים הנאים וחז"ל אמרו משחירין בו אמה על אמה כלומר שמניחו כך מקולקל ובלי תיקון כדי לגנות הבנין ולשבר לבו שמתוך כך יזכור החורבן ובשברון לב ולא שיפה ויזכור מתוך שמחת לבו. אמנם באליהו רבא סק"ד מביא בשם האגודה סוף תענית שכתב וז"ל יניח בלא ציור סיד או מראה שחור רק בלא תיקון כלל ע"כ.

ב. בב"ק נט: אליעזר זעירא הוה סיים מסאני אוכמי וכו' אמרו ליה את חשיבת לאיתאבולי אירושלים, סבור יוהרא הוה... א"ל גברא רבה אנא... או אתון בעו מינאי מילתא וכו', וצ"ע דבשו"ע (או"ח א ג) כתב ראוי "לכל ירא שמים" שיהא מיצר ודואג על חורבן בהמ"ק, ולא רק גברא רבה בתורה.

ובמשנה ברורה סימן תק"ס סק"ג כתב את הדברי הלבוש שיהיה בלא סיד ובלא צבע שחור, ומוסיף ויש מקומות שעושין שחור וכותבין ע"ז זכר לחורבן, והוסיף בשעה"צ סק"ח דכיון שהא"ר הביא סמך למקילין מדברי האגודה לכן אין למחות. ויש לבאר במה נחלקו הלבוש והא"ר אם מועיל צביעת האמה על אמה בשחור ועוד יש לדון מהיכן הוסיף המשנ"ב שאין למחות ביד המקילין לצבוע שחור וכותבין ע"ז זכר לחורבן ומה הענין בהוספת הכתיבה שכן לחורבן.

ואולי י"ל דעל חורבן "בהמ"ק" ראוי לכל יר"ש להתאבל, אבל ירושלים רק ת"ח יכול להשיג את חסרונה, כי מציון תצא תורה וחסר לו בתורה, ומי שאינו ת"ח ואומר שמתאבל אירושלים יוהרא היא.

ונראה דיש לחקור בהא דתיקנו חכמים אחר חורבן ביהמ"ק לעשות אמה על אמה בביתו וכן בהא דאמרינן בשו"ע שם סעיף ב' שאשה תשייר לה חלק מהתכשיטים שלא תלבש את כולם, האם זה מצד שיש לאדם חיוב לזכור את החורבן וע"י שעושה היכר בביתו ובתכשיטיו זכר את חורבן הבית או דנימא דהוא דין בכל דבר של שמחה שלא יהיה שלם והיה בו קצת צער ולכן יש דין שלא יהיה בית מסוייד בשלימות וכן תכשיטים וסעודה שלא יהיה בשלימות.

ובאופן אחר י"ל דגם על בהמ"ק באמת רק ת"ח הוא המבין להתאבל, כדדייק זקני הג"ר טוב"י ליסיצין זללה"ה מפסחים נד: שתלמידי חכמים בטלים בת"ב בכל מקום, אלא שכמו שארשב"ג לעולם יעשה אדם עצמו כת"ח, ונתבאר בגמ' (נה). שאי"ז יוהרא כי יאמרו שאין לו מלאכה, כך גם מש"כ בשו"ע שכל יר"ש יהא מיצר ודואג על חורבן בהמ"ק, הוא בצינעא דליכא יוהרא, משא"כ אליעזר זעירא דסיים מסאני אוכמי וקאי בשוקא דנהרדעא בפרהסיא, זוהי יוהרא אם אינו גברא רבה.

ובפמ"ג במשב"ז סק"א כתב ואותן המשחירין ומציירין צדקיהו המלך אעפ"י שיש זכרון גדול למעשה החורבן מכל מקום ציור הוא זה ואסור דבעינן שלא ימלא תאותו, ומבואר בפמ"ג שיעקר התקנה היתה שאדם לא ימלא תאותו בשלימות וכשעושה בית יחסר חלק מהבנין וכן בשאר הדברים דע"ז לא מתמלא תאותו, וכן מוכח מדברי המג"א שציין את הגמ' בשבת דף סב: שכל מידי דאית בה תענוג ואית בה שמחה גזרו רבנן ולא הוי דין נפרד אלא זה הדין שאם יש תענוג ושמחה שלא תהיה אמנם ראיתי באורחות חיים הלכות תשעה באב סימן י"ג דהבונה בית וסד אותו בסיד משייר בה אמה על אמה כדי שיזכור החורבן בבואו ובצאתו, ונראה יותר דהוי זכירת החורבן ע"י השירור אמה.

שואל כענין

הרב מנחם כהן

א. ב"ב ס: כשחרב הבית, אמרו חכמים סד אדם ביתו בסיד ומשייר בו אמה על אמה. וכתב במהרש"א שם וז"ל כאילו אין לו קנין בחו"ל ואין דעתו להיות תושב רק דרך גרות. והוא מופלא וכי אין דין באר"י לשייר אמה על אמה.

ובגמ' אמרינן כל המתאבל על ירושלים ולכן צריך לעשות אמה על אמה, ונראה מזה שזה דין אבילות דמתאבל על ירושלים, אך שייך לומר שאף הגמ' הכוונה כדברי הלבוש שמתוך כך יזכור החורבן בשברון לב. ולפ"י שייך לבאר את מחלוקת הפוסקים אם מהני לצבוע את האמה על אמה בצבע שחור דאם הוא רק משום שע"ז יזכור את החורבן זה שייך אף בצבע שחור חשיב שמילא כל תאותו דהרי צבע אחר שבנה וסייד את ביתו ועשה את ביתו בשלימות ולכן אין לצבוע שחור. ובזה מובן דברי המשנ"ב שכתב שצריך לצבוע שחור ולכתוב זכר לחורבן והיינו שסבר שכל הדין הוא משום זכר לחורבן שיזכור ע"ז את החורבן, ולכן כתב שצובע בשחור וכותב ע"ז זכר לחורבן שע"ז זכר יותר את החורבן ודו"ק.

ב. יש להסתפק אי בפנימיות שישנים בחורי ישיבה גם יש דין שיור אמה על אמה. ובכמה מקומות ראיתי שלא נהגו בזה ויש לברר המנהג והדין. ג. בדין קריעה על מקום המקדש, מוזכר בפוסקים הקדומים שבני ירושלים לא נהגו בזה [אף כשלא ראו מקום המקדש זה ל' יום], וכן הוא המנהג כמו שכתב הגרי"מ טיקוצנסקי, אלא שיש לברר מה נחשבת ירושלים לענין זה. כלומר כל השכונות החדשות האם מוגדרות כירושלים לענין זה. ואותם שמחלקים לענין קריאת המגילה בט"ו את רמות מירושלים מהו לדין זה. ויתכן שבזה כו"ע מודו שחשוב כערי אחת. ד. בשו"ע ס' תקס"א הרואה ערי יהודה קורע בגדו. ובשעת"ת הביא מהחיד"א מה שנהגו העולם שלא לקרוע על חברון לפי שמערי מקלט ומערים נתתנו ללויים (וע' מכות פ"ב דו"ק). ויש להבין דכפשוטו סיבת הקריעה על ערי יהודה כמו שכתוב בלבוש לפי שקרובים לירושלים. וא"כ מה נתוסף בזה שהיא מערי הלויים וצ"ע [וע' בב"ח שערי יהודה הוי חשובים ודוק בערי מקלט].

הרב מנחם וינטר

ב"ב ס: תניא אמר ר' ישמעאל בן אלישע מיום שחרב בית המקדש דין הוא שנגזר על עצמנו שלא נאכל בשר ולא נשתה יין אלא שאין גוזרים גזירה על הציבור אלא אם כן רוב הציבור יכולים לעמוד בהם ומיום שפשתה מלכות אדום שגוזרת עלינו גזירות קשות ומבטלות ממנו תורה ומצוות ואין מניחים אותנו ליכנס לא לשבוע הבן ואמרי לה לישוע הבן דין הוא שנגזר על עצמנו שלא לישא אשה ולהוליד בנים ונמצא זרעו של אברהם אבינו כלה מאיליו אלא הנח להם לישראל מוטב יהיו שוגגים ועל יהיו מזידיים.

ופי' הרשב"ם שזרעו של אברהם אבינו כלה מאילו בענין טוב ולא ע"י עכו"ם ומצוות לא יבטלו עוד. נראה כונתו שאמנם מלכות הרשעה שגוזרת גזרות רוצה לבטל ממנו מצוות, אבל אם נעשה א"ז לבד ע"י שלא נישא ונוליד ילדים ואז מצוות לא יבטלו עוד, והיינו משום שאז לא יהיה בקום ועשה, אלא הנח להם לישראל מוטב יהיו שוגגים במה שלוקחים נשים שאינם סוברים שיש איסור בדבר ואל יהיו מזידיים דמשום שלא יוכלו לעמוד בה יבטלוהו ונמצאו מזידין הלכך לא גזרינו. והתוס' הקשו שלא לישא נשים תימא דהכתיב פרו ורבו ושמא על אותם שכבר קימו מצוות פריה ורביה והינו זרעו של אברהם כלה שלא יולידו אלא בן ובת.

בפירוש הרי"ף בעין יעקב הקשה להבין את דברי הגמ' שנגזר שלא נשא אשה ונמצא זרעו של אברהם כלה מאילו אלא וכו', והרי לכאורה היא הנותנת שלא נגזר כדי שלא יכלה זרעו של אברהם ובכלל מה ענין בזרעו של אברהם. אלא מבאר שאם נשא אשה וכאשר יולד בן ונרצה למול אותו לא ירשו לנו הגויים א"כ ישארו ילדים ללא ברית מילה והוי ביטול עשה בידם וזהו דורו של אברהם שניתנה לו מצות המילה כלה בענין רע אלא בענין טוב שאמנם לא יהיו ילדים והמשך אך לא יהיה מצב של יש ילדים לא מהולים שאז רואים ממש איך זרעו של אברהם כלה בענין רע וזה שכתב רש"י ומצוות לא יבטלו עוד והכונה בידים והקשה עוד למה לעיל כתב בענין יין ובשר שלא גזרו והטעם משום שאין גוזרים גזירה על הציבור אלא אם כן רוב הציבור יכולים לעמוד בה וכאן אמר טעם אחר של מוטב יהיו שוגגים ואל יהיו מזידיים.

ותירץ דשם בענין בשר ויין הענין הוא שאיך נאכל בשר ובטלו קורבנות ואיך נשתה יין ובטלו נסכים דהוי ענין מוסרי ואם אין רוב הציבור עומד בזה חסר בענין המוסריים, וא"כ בטלה הגזירה כי אין זה בא לידי תכילתה ומרתתה של הגזירה. אבל כאן שיש ענין של ביטול המצוה בידים יש ענין לגזור אפילו שאין רוב הציבור יכולים לעמוד בה כי לכל הפחות ע"י חלק ניכר מן הציבור לא יתבטל המצוה בידים אע"פ שיכלה זרעו של אברהם מאילו. ולכן צריכה הגמ' לומר דכאן יש בעיה של מוטב יהיו שוגגים ואל יהיו מזידין כי על ענין איסור נשיאת נשים הם יהיו שוגגים כי לא ירגישו את השייכות בין הנשואין לבין ביטול המילה בידים.

בקובץ שעורים (ב"ב אות רס"ח) הקשה על הלשון בגמ' הנח להם לישראל מוטב יהיו שוגגים ואל יהיו מזידיים, ואומר רשב"ם ולפיכך לא גזרינו. והק' הגר"י אלחנן אם לא גזרינו מה מקום למוטב יהיו שוגגים, הרי ללא הגזירה אין שום איסור ומה מקום לשוגג. אלא ודאי עיקר הכונה לחלק השני ואל יהיו מזידיים שכך הם עושים מצוה וע"י הגזירה הם יהיו מזידיים כי אינם יכולים לעמוד בגזירה הזאת והוי דומיא דאמרין מקודם אין גוזרים גזירה על הציבור אלא אם רוב הציבור יכולים לעמוד בה, והיינו משום הכלל מוטב יהיה שוגגים ואל יהיו מזידיים. אך ברשב"ם לא כתב כך אלא כתב מוטב יהיו שוגגים במה שלוקחים נשים ואינם סוברים שיש איסור בדבר ומשמע דאיכא איסורא אפילו אי לא גזרינו. וכן מצינו במרדכי בפר' הבא על יבמתו ואנו שוהים יותר מעשר שנים ולא כופין להוציאה כי בלאו הכי ראוי היה שנגזר שלא לישא נשים הלכך לכל הפחות אין כופין. משמע מדבריו שאפילו אחרי שלא גזרו יש ענין של מוטב יהיו שוגגים לא לשאת אישה א"כ ודאין שאין מקום לכפות להוציא. וצ"ל דסבייא ליה להמרדכי דאמנם אין את הגזירה שלא לשאת אישה כדי שלא יהיו מזידיים, אך גם אחר כך נשאר הדין שלא נישא אשה כי יש בזה ביטול מצוות עשה של ברית מילה בידים, וזוהי סיבה שקיימת גם לפני הגזירה של חז"ל אלא מכח הגזירות הרעות של מלכות הרשעה א"כ יהיו דברי המרדכי כן במקום ובזמן שיש מלכות הרשעה שלא נותנים להכנס לא לישוע הבן וכו' וכן משמע בדברי הגר"א אה"ע א' סק"י שדחה את דברי המרדכי שהוכיח מכח גמ' הנ"ל וסיים שדבריו יהיו רק בשעת גזירת המלכות ואולי ניתן לומר דד' המרדכי שענין זה של מוטב יהיו שוגגים ואל יהיו מזידיים לא התבטל לעולם אפילו אחר שבטלה גזירת המלכות, ועיין.

הרב מאיר רותן

כ' הרמב"ם פ"ה מתענית ה"ב משחרב בהמ"ק תקנו חכמים שאין בונים לעולם בנין מסויד ומצויר כבנין המלכים אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד וכו' וכל אלה הדברים לזכור את ירושלים וכו' עכ"ל. וכ"ה בטושו"ע תק"ס ס"א.

ויש לחקור בשורש ובגדר הדין שיוזר אמה האם הוי הלכה **בהבית** לקבוע בו זכר לחורבן שלא יהיה הבית מושלם כבנין מלכים, והוי הלכה להפקיע מהבית שם בנין מסויד ומצויר כבנין המלכים. או"ד דכל עיקר התקנה הוי הלכה בהגברא שיזכור את ירושלים ותקנו שישייר אמה בפתח ביתו שבזה יזכור תמיד את ביהמ"ק.

ונראה דנפק"מ בזה בדין שוכר בית מחבירו על מי מוטל החיוב לשייר אמה, דאם יסוד דין שיוזר אמה הוא דין בהבית, א"כ ע"כ חל חיוב שיוזר אמה על המשכיר דהוא בעל הבית. אך אם יסוד דין שיוזר אמה הוא על הגברא שיזכור מחורבן הבית א"כ י"ל דחיוב חובת שיוזר אמה הוא על השוכר שיראה האמה ויזכור את חורבן הבית. וכבר האריכו בזה אחרוני זמנינו ע"י אגרו"מ או"ח ח"ג ספ"ו.

והנה נחלקו האחרונים אם בדין שיוזר אמה מהני לצבוע את האמה **בשחור**, ובמשנ"ב סק"ג כ' יש מקומות שעושין שחור וכותבין ע"ז זכר לחורבן ע"י"ש בשעה"צ, אמנם הפמ"ג סק"א כ' אותן המשחירין ומציירין צדקיהו המלך אע"פ שיש זכרון גדול למעשה החורבן מ"מ ציור הוא זה ואסור ע"כ.

ונראה דיסוד פלוגתתם הוא בזה, דהפמ"ג ס"ל דהדין שיוזר אמה הוא דין בהבית לקבוע בו זכר לחורבן ולכך ס"ל דלא מהני לצבוע האמה בשחור כיון דסו"ס **שם ציור ביה**, וא"כ עיקר התקנה היתה שיהיה בהבית מקום שאינו מצויר וכיון דסו"ס שם ציור ביה בהך שחור א"כ תו אין כאן בית שאינו מצויר. אך המ"ב ס"ל דעיקר התקנה היא בהגברא שיהיה זכור לחורבן הבית ולכך גם בצבוע האמה בשחור סו"ס הוא זכר לחורבן הבית. עוד יש לחקור האם הדין שיוזר אמה הוי הלכה **במעשה** הבנין שלא יגמור את מעשה הבנין בשלמות. או"ד דהדין שיוזר אמה הוא דין **במראה** הבית שלא יראה כבנין המלכים. ולשוון הרמב"ם הוא שאין בונים לעולם בנין מסויד כבנין המלכים וכו' והיינו דהוי הלכה במעשה הבנין. וכן לשון הרמב"ם שם וכן התקינו שהעורך שולחן וכו' והיינו דהוי דין בעריכת השולחן.

והנה המ"ב ס"ד הביא להמג"א דקונה בית מישראל בלא שיוזר אמה צריך לקלוף, ויש לעיין דהמ"ב סק"ד כ' דהקונה בית **מעכו"ם** א"צ לקלוף. והמתבאר ע"כ דהדין שיוזר אמה הוי דין במעשה הבנין ולכך כשקונה מעכו"ם דבשעת מעשה הבנין היה בחזקת עכו"ם א"כ לא חל כאן חובה על בנין העכו"ם ולכך גם הישראל א"צ לקלוף דבשעת מעשה הבנין לא חל כאן חובה כבנין המלכים. אך בקונה מישראל כיון דבשעת מעשה הבנין חל ביה חובה לקלוף לכך גם הקונה ממנו צריך לקלוף.

ובשו"ע ס"א כ' ומשייר מקום אמה כנגד הפתח שיראהו כשנכנס ויוצא, ובמ"ב שם הביא לדעת השע"ת דיש שמניחים פנוי למעלה מן הפתח בגובה ואינו נראה לנכנס ואפשר כדי שיתראה תמיד לפני בעה"ב היושב בפנים שעל הרוב הוא יושב אצל הקיר אשר נוכח פתח הבית עכ"ל.

והנראה דפליגי בזה דהשו"ע נקט דיסוד דין שיוזר אמה הוי הלכה בהבית דבעי' שיקבע בהבית שאינו נעשה כבנין המלכים ואינו מושלם וא"כ ודאי עדיף שיראה ליוצא ולנכנס דבהכי נחשב חסרון בהבית אך אם יראה רק לבעה"ב ולא לנכנס א"כ כלפי העולם זה שלם ולכן עדיף לשייר במקום שיראה הנכנס והיוצא, אך השע"ת ס"ל דגדר דין שיוזר אמה הוי בהגברא שיהא זכור לחורבן הבית ולכן ודאי עדיף טפי שישייר האמה מעל הפתח דזהו מול מקום מושב בעל הבית.

ויש לדון לפי כ"ז אם מותר להסתיר האמה מאחורי ארון או וילון, ובס' ארחות רבינו (ח"ב קמ"ז) כ' שמסתבר שאפשר לשים ארון לא מחובר בקיר שבו האמה אע"פ שמסתיר האמה משום שסו"ס יש כאן שיוזר אמה, אמנם בשם הגר"י הביא בס' הליכות והנהגות עמ' כ"ג דאינו לכתחילה. ותלוי בזה דאם שורש דין שיוזר אמה הוי הלכה בהגברא שיזכור לחורבן הבית תמיד א"כ ודאי דאם מסתיר הרי מבטל עיקר התקנה. אך אם גדר דין שיוזר אמה הוי הלכה בהבית שלא יהיה מושלם כבנין המלכים א"כ גם באופן שמסתיר האמה הא סו"ס הבית מצד עצמו הוא חסר.

וע"י בביה"ל שם שהביא לדברי הפמ"ג דבנין של מצוה כגון ביהכנס"ס ובית מדרש א"צ שיוזר אמה. אמנם דעת המהר"ם מרוטנברג הו"ד בשע"ת ס"א דגם בבנין מצוה איכא דין שיוזר אמה.

ונראה דפליגי בזה דאם יסוד דין שיוזר אמה הוא דין בהבית שלא יהיה כבנין המלכים א"כ י"ל דבבנין של מצוה לא שייך כן דודאי איכא דין לבנותם בפאר ובשלמות, אך אם דין שיוזר אמה הוי דין בהגברא שיהיה זכור לבנין בהמ"ק א"כ גם בבכנה"ס צריך לעשות זכרון לחורבן הבית.

תקנות זכר לחורבן

ברמב"ם (פ"ה מתענית) ובטוש"ע (תקס) מבואר דאיכא ג' סוגי תקנות מחז"ל זכר לחורבן:

א] תקנת שיור דבר מועט בסידור הבית בסעודה ובתכשיטים. ונדרש בב"ב ס: מאם אשכחך וכו'. [ועי' ברמב"ם (י"ב-ג') ובטור דנקטו לשון תקנה]. וג' אלו ביאר החס"ד שהם כנגד דירה נאה ואשה נאה, ומיעוט בסעודה משום דשמחה בבשר ויין. והתו"ח כ' דהם לפי שכל אדם מוכרח לג' אלו לחם לאכול ובגד ללבוש ובית לדור בו, ע"ש.

ובכלל דין זה, אפר מקלה בראש חתנים, ונדרש בב"ב שם מהפס"ע על ראש שמחתו". ומטעם זה נוהגין לשבר כוס תחת החופה, [ל' הלבוש] כמבואר ברמ"א.

ב] איסור נגינה בכלי שיר, ושירה על היין, ומקורו בסוטה מח. מדכתיב בשיר לא ישתו יין ובגיתין ז. מדכתיב אל תשמח ישראל וכו', עיי"ש דהוא בכלי ובפה. [ועי' רמב"ם (י"ד) "וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר... אסור לשמוח בהן ואסור לשומען מפני החורבן"]. וכל הארחות חיים (ט"ב יד) דחמור כאיסור תורה שדברי קבלה כד"ת.

ג] איסור עטרות חתן וכלה, מקורו במתני' סוטה מט, ובגיתין ז. אסמכוה אקרא "הטר המצנפת הרם העטרה". וכל הטור ודוקא לחתנים שלא אסרו אלא בעת ריבוי שמחה.

גדר החיוב

החרדים פל"ה מנה במ"ע מדברי קבלה (ג) אם אשכחך ירושלים תשחך ימיני. ובגמ' בב"ב שם א"י שאחר חורבן בית שני רבו פרושין שלא לאכול בשר וכו' ואמר להן רבי יהושע שלא להתאבל כלל א"א, שכבר נגזרה גזירה. ולהתאבל יותר מדאי א"א וכו'. ופי' הרשב"ם שכבר נגזרה גזירה - חורבן, ונתחייבנו להתאבל דכתיב שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה. ועי' נימוק"י שפי' שכבר נגזרה גזירה על עצם החיוב להתאבל.

ומבואר דעשיית זכר לחורבן אינו חיוב אבילות, וכן מבואר מהתוספתא [ב"ב ספ"ב כמובא בגמ' ס:] שאל דינים אלו נאמר כל המתאבלין עמה בעוה"ז שמחין עמה לעוה"ב. ויתכן לומר דאין הנהגות אלו מצויות האבילות [שהרי לא מצינו בהל' אבילות כגון זה], אלא דמחמת האבילות א"א שתהיה השמחה שלמה ומיילא בכל שמחה איכא דין לחסר בה, כמו שיתבאר לק'.

גדר הדין

עפ"י המבואר בראשונים ובפוס' נראה דאיכא ב' ענינים בדין זכר לחורבן, הא' לחסר בשמחה שלא תהיה שלימה [אבילות], והב' להזכיר החורבן.

הטור (תקס) כ' משחרב הבית תקנו שבכל דבר שמחה, שיהיה בה זכר לחורבן הבית, ועל כן אמרו סד אדם את ביתו בסיד ומניח בו אמה על אמה בלא סיד זכר לחורבן הבית... ומשמע דאינו מצד "זכרון" בלב או בשכל, אלא הדין הוא שלא תהיה שמחה שלמה, והיא הנהגת אבילות. ועי' מהר"ל (נצח ישראל פכ"ג) דהוא לחסר בשלימות [ובד' הטור עי' לק' בדין שיור אמה]. וכן מבואר בלבוש (ב) שכל' על אפר בראש החתן, "ומטעם זה נוהגין ג"כ לשבר כוס תחת החופה להבהיל למעט השמחה". וכ"מ מהטוש"ע שסיימו הסימן שאסור לאדם שימלא שחוק פיו בגלות הזה. והיינו שלא תהיה שמחה שלימה.

וכע"ז בס' המנהגות לר"א מלוניל, שהוא מדין אבילות בכל עת על החורבן, ולכן לא ידור בבית מסוייד נאה ולא יתגאה בבגדים נאים יותר מדי וכו' אלא משייר אמה מכיון שצריך לזכור החורבן ולמעט בתענוגים. ומבואר מכל הנ"ל שהדגש בתקנה הוא על "שיור דבר מועט" שלא יהיה נוי בשלמות, ובזה מתקיים דין אבילות באופן שאינה יותר מדאי, כמבואר בגמ' שם.

אבל הכל בו (סב) כ' צריך אדם לזכור בכל שמחותיו אבילות ירושלים... וכן הבונה בית וסד אותו בסיד, ומשייר אמה על אמה כנגד הפתח כדי שיזכור החורבן בבואו ובצאתו. [ומבואר גם בלבוש על שיור כנגד הפתח, שיראה תמיד ויזכור חורבן ויתאונן עליו. וביאר שם דהזכירה צריכה להיות מתוך שברון לב בדוקא]. וכן פי' החיד"א בפתח עינים דנרמז בל' "אם לא אזכרכי" דהוא לעשות עכ"פ זכרון.

ועי' מהרש"א בב"ב (ס: ח"א סד"ה ת"ר) שצריך לומר בפה "זכר לחורבן" ונרמז בקרא, וז"ל "שאפשר שיהיה האדם בכל זה ואין כאן זכר, שלא ירגיש האדם בזה ויתלה בדבר אחר, ועי"כ אמר תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי בלשוני בכל המעשים הללו שאני עושה ומשייר זה זכר לחורבן". ועי' במקנה אה"ע סהג, דמהפס"ע משמע שצריך לזכור את ירושלים במחשבה דיבור ומעשה, עיי"ש, [ולכן בנישואין לא סגי שמזכירים את ירושלים בברכת שוש תשיש]. [ועי' בחרדים שמנאן כב' מצוות, דבפ"ה ז' כ' לזכור את ירושלים, ובפרק לחי יט' כ' מצוה לספוד על חורבן המקדש וגלות שכניה שנאמר אם אשכחך ירושלים, מן הלב. תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי, בפה].

שיור אמה על אמה

שיור אמה על אמה מדינא דגמ' בב"ב שם, ובטור (עי' לעיל) מבואר דעיקר הדין כדי שלא יהיה בכנין שמחה יתירה. וכ"מ מהערוה"ש שכל' דהוא דוקא בסיד נקי, אבל כשעירב בו חול א"צ לשיר, עיי"ש. אכן בגמ' מבואר דהוא כנגד הפתח, [וכ"פ השו"ע], ופי' הר"י מלוניל (תענית י: והכל בו (סב) וכ"כ הלבוש (תקס"א) כדי שיראהו תמיד כשיצא ויכנס, ויזכור החורבן ויתאונן עליו. ומתבאר בזה טעם נוסף שיזכור תמיד החורבן. ובאמת הטור לא הזכיר האי דינא דכנגד הפתח, וכ' הב"י דאגב שיטפיה נשמט, אבל הב"ח כ' בד' הטור דאינו מעכב [ולא קי"ל הכלי]. ולהנ"ל י"ל דס"ל רק הטעם הא'. ואופן הזכרון מבואר בלבוש שם שכל'... וחז"ל אמרו משייר בו אמה על אמה כלומר שמניחו כך מקולקל ובלי מתוקן. כדי לגנות הבנין ולשבר לבו, שמתוך כך יזכור החורבן ובשברון לב, ולא שייפהו ויזכור מתוך שמחת לב. בכה"ח (יא) הביא בשם הר"ח פלאג'י "דהיה בדוק אצלו דכל בית דאית בה אמה על אמה כשיעור נגד הפתח כדינו, ומראה הלבנים נראה מטיט, אז אותו הבית נכון עד העולם וכל הדרים עליה".

שבירת כוס בנישואין

אי' בברכות לא. דרב אשי בהילולא דבריה חזא דהוּו בדחי טובא ושבר כסא דזוגיתא חירותא, וכל' התוס' דמכאן נהגו לשבר זכוכית בנישואין. ועי' מאירי תענית ל: דהוא משום זכר לחורבן [אבל הרוקח (שנ"ג) כ' דהוא מטעם וגילו ברעדה].

ומבואר ברמ"א (תקס"ב) שיש נוהגים לשבר כוס. ומקורו בכל בו, אכן עיי"ש בכל בו (סב) שהוא במקום הנחת אפר בראש החתן [במקומות שאין מוחזקים בהנחת תפילין].

וכ' בשע"ת בשם אבן השוהם דשל זכוכית דוקא. והכי משמע בתוס' הנ"ל דלא הזכירו כלל כוס, אלא רק לשבר זכוכית, [ועיי"ש דכ' דבריהם על המעשה הב' בגמ' בכסא דזוגיתא חירותא, ולא על המעשה הא' בכסא דמוקרא]. ועי' בהגהות מהר"ב ברשב"ר (ברכות) דשבר דוקא זכוכית לבנה, כיון שבטלה משחרב ביהמ"ק (סוטה מח: ועי' תוס' שבת כ: דמ"מ היה מצוי קצת), ועיי"ז רצה להזכיר חורבן הבית, אבל א"צ כוס יקרה. אך בשד"ח (ח"ז 396) כ' דבנישואין צריך כוס יפה לערך בעל השמחה כדי שידאג עליו.

ועי' פמ"ג (ד) דמשמע ברמ"א באה"ע דשוברין את הכוס שברכו עליו ברכת אירוסין. והאריך בטעמא דהוא רמז לחטא העגל ולכן אח"כ לוקחים כוס חדשה לנישואין רמז לע"ל, עיי"ש. [אבל בכל בו שם כ' דשבירת הכוס אחר ז' ברכות].

כ' המלבושי יו"ט דזהו הטעם שמשברין קדירה בכתיבת התנאים. ועי' בפמ"ג בחילוק טעם השבירה בנישואין דהוא לרמז מוסר, משבירה בתנאים שהיא להבהיל ולמעט השמחה, ונפק"מ דבנישואין ראוי לשבור שלם משא"כ בתנאים שראוי לקחת צלחת שבורה.

דינים ומנהגים משום זכר לחורבן

בטוש"ע בסוף הל' זכר לחורבן הביאו הגמ' בברכות (לא). שאסור לאדם שימלא פיו שחוק בעוה"ז, דהיינו בגלות. ושחוק זה הוא שמחה כמ"ש הרמב"ן בפ' וירא (יחטו) דשחוק בפה הוא לשמחה [להבדיל משחוק בלב שהוא לעג] וראייתו מהכא. [אמנם המג"א נקט כד' רבינו יונה שהוא איסור כללי שלא יבא לשכוח המצוות]. וגדרו כ' היוסף אומץ (תתצא) דהוא בהרמת קול. ועי' ערוה"ש (ח) דהוא רק כשעוסק בו זמן מרובה עם אחרים, אבל שחוק בעלמא לית לן בה.

הרמ"א בתורת העולה (ח"ג ס"פ ס') האריך בענין טבילות הכה"ג ביה"כ, וסיים דעתה שחרב ביהמ"ק יש לנו ה' עינויים כנגד ה' טבילות, ולכן גם בת"ב יש עינויים אלו "כי זה זה הוא זכר לחורבן".

ועי' תורת חיים סנהדרין ע. דמניעת אכילת בשר ויין מר"ח אב, הוא מנהג מחמת הצער על החורבן.

בסדה"מ כ' דמה שאומרים לפני שש"י השיר שהלויים היו אומרים בביהמ"ק, הוא "כדי להזכיר חורבן הבית כדי לדאוג עליו". כ' הכפתור ופרח (פ"ו) "ומה שאנו נוהגין... לעלות לירושלים בחגים ובמועדים, אינו אלא מפני עגמת נפש, ר"ל להרבות עגמת נפש". [דלא כתשב"ץ רא ומהרי"ט ח"א קלד].

כ' הרמ"א (תעוב) שנהגו כליל פסח לאכול ביצים זכר לחורבן, שא"א להקריב קר"פ. [אבל בביהג"ר א חולק דהוא זכר לחגיגה]. ועי' תורת חיים ב"ב ס: דנרמז בפס' אם לא אעלה על ראש שמחתי, שפסח הוא ראש המועדות שניתנו לשמחה.

וכן איכא הנהגות של צער כגון תיקון חצות (מ"ב א, ט) ולהצטער על שולחן על החורבן, (שם סקי"א).

כ' הכל בו (סב) דמנהג קדום שנישם רוחצות ראשן בת"ב אחר חצות [עיי"ש דהוא רק לנשים] כי המשיח נולד בו, "וכמו שעשינו זכר לחורבן ולאבילות כן צריך לעשות זכר לגואל ולמנחם כדי שלא יתיאשו מן הגאולה".

לגליון ק"א - ישיבת א"י

בענין מה שכתב בשער הציון בענין חיוב הישיבה באר"י דנחלקו בזה הרמב"ם והרמב"ן אם הוא מדאורייתא או מדרבנן. חשוב להדגיש שלהלכה הכריע הפאת השלחן (סוס"ק יז) דהעיקר כהרמב"ן וסיעתו **דבישיבת אר"י מתקיימת מצוה דאורייתא.**

נ. פ.

מה שהקשה הרב פופוביץ שליט"א מדוע מרע"ה חמד להכנס לאר"י, והלא גם בארץ סיחון ועוג יכל לקיים מצוות התלויות בארץ, והרחיב בזה. אכן נראה דל"ק כלל, דבזמן מרע"ה עדיין לא היה לארץ סיחון ועוג דין אר"י, דהא היה תלוי בכניסת בני גד ובני ראובן לארץ ולעבור חלוצים לפני המחנה, וכדאי בקרא (לב, כט-ל) "אם יעברו... ונתתם להם את ארץ הגלעד לאחוזתה, ואם לא יעברו... ונאחזו בתוכם בארץ כנען". הרי שכ"ז שלא עברו להלחם, עדין לא ניתן להם עבר הירדן כאחוזתה, וממילא אין בה דין אר"י (שדינה משום יושביה דלהם הבטיח הקב"ה את הארץ והרחיב להם נמי את עבר הירדן).

יחזקאל טרופר

בהערה הנפלאה שכתב הרב פופוביץ שליט"א, אפשר ליישב בפשיטות, שהרי לא נתחייבו בתרומ"מ אלא לאחר ירושה וישיבה, דהיינו י"ד שכבשו וחילקו, ומש"כ נפטר קודם ולא הועיל לו מה שהיה בארץ סיחון ועוג.

י. מ. ר.

בקו' במה שבקש משה רבינו להכנס לאר"י לקיים מצוות הארץ והרי גם בעבר הירדן נהג מצוות התלויות בארץ. אך באמת אף שגם עבר הירדן חייב במצוות התלויות בארץ מדאורייתא, מ"מ קדושת עבר הירדן לא נתקדשה רק אחרי שנתקדשה ארץ ישראל. כמבואר בר"ש משאנץ, וכן בספר, הובא בקה"י שביעית סימן י"ב וכן ראה בחת"ס אה"ע ח"ב סימן נ"ו. והביאו בזה, דמדכתיב בקרא כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם וגו' ילפינן שמותר לכבוש מחוץ לארץ ולהוסיף על ארץ ישראל וחיוב במצוות התלויות בארץ, אולם כל זה רק אחרי שנכבשה ארץ ישראל. וא"כ גם בעבר הירדן כל שנתקדשה זה זוקא אחרי שנתקדשה אר"י אז גם נתקדש עבר הירדן, אבל בזמן משה רבינו עדין עבר הירדן לא היה קדוש.

ישראל שלמה קרויזר

הרב יוסף חיים הלוי בירנבוים

בשו"ת אור לציון (ח"א סי"ב) כתב דנראה שתיקון חצות עדיף מתפילה כוונתו תפילה כוונתו הושיא רק מצוה מן המובחר אבל מן הדין זמנה עד סוף שעה רביעית כמש"כ הרמב"ם פ"א ה"א מתפילה, ובשו"ע סי' פ"ט אבל תיקון חצות יש יותר חיוב, ואע"פ שדעת הרמב"ם הלכ' ק"ש (א,יא) שק"ש של שחרית זמנה לכתחילה מן הדין קודם הנה"ח מ"מ השו"ע סי' נ"ח ס"א לא ס"ל כן דכ' ומצוה מן המובחר לקרותה כותיקין ולא דין לכתחילה, ולכן יש להעדיף ולומר תיקון חצות שהוא יותר חיוב, עכ"תו"ד.

סברת האורל"צ לכא' דכיון שהמקובלים קבעו להזמן הוא מחצות, וגם הם חושבים אותו לדבר עצום מאוד וכמעט חיוב, א"כ אע"פ שהשו"ע כ' "ראוי" לכל יר"ש שיהא מצד ודואג על חורבן ביהמ"ק ואילו לגבי תיקין כתב "ומצוה מן המובחר" לקרותה כותיקין ויסמוך התפילה מיד בהנץ, ומצוה מן המובחר הוא יותר מראוי מ"מ ס"ל לאורל"צ דראוי ולמקובלים הוא כמעט חיוב עדיף ממצוה מן המובחר, כך ביאר בקובץ בית הלל ח"ה את סברת האורל"צ, והדברים מחודשים.

ובספר דברי שלום (ח"ה בהשמטות) כתב דעדיף לקום ולהתפלל בנץ ממה שישיין מאוחר בכדי לומר תקון חצות דהא כשמתפלל בנה"ח מקיים מ"ע מה"ת או מדרבנן של התפילה בהידור ומצוה מן המובחר משא"כ תיקון"ח אינו הידור בחיוב מצוה אלא למי שיכול שיאמרנו ועוד שתיקון"ח אינה מדת כל אדם אלא למתנהג בחסידות משא"כ תפילה בנה"ח הוי מדת כל אדם והשו"ע כ' לגבי תפלה מצוה שיתחיל עם הנה"ח ואילו לגבי תיקון"ח כ' המשכים להתחנן ולא כ' דישיכים.

וכן דעת מרן הגריש"א שליט"א כמובא באבני ישפה הלכ' תפילה, ובעלינו לשבח (ח"ו עמ' תקנ"ד) דהגם שהזוהר כותב דברים נוראיים במעלת תיקון"ח ובמיוחד בימי בין המצרים אבל תפילת ותיקין היא מן הדין וברור שאם לא יכול לקיים שניהם היא עדיפה.

ובעיקר ענין זה יש להוסיף שהמקובלים הם שאמרו דרק מחצות אמרי' תיקון"ח אך בשו"ע מוזכר רק זמן דשינוי המשמרות וסוף המשמרה הראשונה היא הרבה לפני חצות ואז כל א' יכול להתחנן על חורבן הבית, ועוד יש להוסיף דהמ"ב סי' א' סק"ט הביא מהארצה"ח דאם הוא קרוב לנץ החמה יאמר המזמורים לבד וידלג הקינות, וא"כ סובר שאפשר לומר עד הנץ וא"כ ודאי שעדיף שיתפלל ותיקין ויקום כמה דקות קודם ויאמר את המזמורים של תיקון"ח, ובזה גם מתבטל מה שיש שטענו דעדיף תיקון"ח דק"ש ותפילה הוא יתפלל אלא שלא מן המובחר אבל תיקון"ח הרי לא יאמר כלל ויתבטל לגמרי. וטענו כן כיון שנקטו לעיקר דהזמן עד עלוה"ש כדעת הרבה, אך המ"ב הביא את הארצה"ח הנ"ל, ואע"פ שזה רק בדיעבד לאחר עלוה"ש וכלשוון האגרת הרמ"ז דיש קצת מציאות לתיקון לאחר עלוה"ש עדיף כך ולהרויח את התפילה בנץ. [ועיי' בדעת נוטה תשובה ט"ז].

עוד חידוש במ"ב בענין תיקון"ח דהביא דהעת להתאונן על החורבן הוא מעט קודם חצות, ומחצות יסוק בתורה וכו', ובספר דעת נוטה שאלו למרן הגר"ק שליט"א דזהו נגד כל המקובלים שכתבו שזמנו הוא אחר חצות בדוקא, והשיב המ"ב העתיק זה ממקדש מלך וארצה"ח שהם היו ג"כ מקובלים, אך למעשה אמר הגר"ק שליט"א כמובא שם שהספרים כתבו בשם האריז"ל לא לומר לפני חצות.

נושאי הגליונות הקרובים

ואתחנן [נחמן] - ציפיה לגאולה

עקב - כוונה בתפילה (יא, יג עבודה שבלב)

ראה - לא תתגודדו (אגודות אגודות)

שופטים - דיני מלך ישראל (יז, יד-כ)

כי תצא - שילוח הקן (כב, ו-ז)

כי תבא - ביכורים (כו, א-י)

ד"ת מתאימים [עד 700 מילים] אפשר להניח בצירוף שם מלא וטל', בתבנות "עומקא דפרשה" שבפתח אוצה"ס "בית יוסף" רח' שד"ח, ובברכפלד ליד ביהכ"נ "בני הישיבות" שד' יחזקאל. או לשלוח בדוא"ל gal200@neto.bezeqint.net. חומר יתקבל בכל שבוע עד יום ג' בערב [ד"ת בכת"י ברור עד יום א'].

אין המערכת אחראית להחזיר כתבים או דיסקים. תגובות יתקבלו בציון שם מלא בלבד, [בפרסום התגובה אפשר להשתמש בר"ת] גליון עומקא דפרשה י"ל בס"ד מדי שבת, במודיעין עילית רמת שלמה ואלעד. [הנושא אחיד והכותבים מבני המקום] ניתן להשיג את עלוני שאר המקומות בטל' 054-8463121

מהפך הברותא לזמן אלול?
התקשר עכשיו לקובעי עיתים
9141217

לקראת זמן אלול הבעל"ט
תתפרסם בס"ד
טבלת חברותא מעודכנת.

תוכנית "שמח תשמח"
לילדים עד גיל שנה
לפרטים: 050-4150605

נתרם ע"י
ר' שרגא פייביש בן ר' נתן
להצלחת הלימוד של בניו
ולהצלחת בני משפחתו